
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A VÉDETT VESZTES

Kommentár Mészöly Miklós negyedszázaddal ezelőtti szavaihoz

B Á N Y A I J Á N O S

1980 novemberében Alexa Károly hosszú interjút készített a következő év januárjában hatvanéves Mészöly Miklóssal, aki éppen akkoriban ért vissza két hónapos Egyesült Államok-beli körútjáról, ahol műveiből olvasott fel, és első-, másod-, harmadgenerációs magyarokkal találkozott. „Sok jó emberi találkozás emlékét hoztam magammal, egy olyan hallgatóságét, amelyik a beszélgetésekre elmondhatatlanul éhes. Sorskérdések hajnalig . . .” – ezekkel a szavakkal foglalta össze a két hónap tapasztalatait.

Milyen „sorskérdések” kerülhettek terítékre akkor az Egyesült Államokban „hajnalig”?

„A világ minden pontján vannak” – mondta az interjúban Mészöly Miklós, „és kell legyenek”, tette hozzá, „minden nézetkülönbségen túlmutató, osztatlan magyar érdekek”, amelyeket „sokféleképpen lehet jól, és sokféleképpen rosszul képviselni”. Ezek az „osztatlan magyar érdekek” jelentették akkor a „sorskérdéseket”, és jelenthetnék ma is, ha azóta nem kontaminálódott és kompromittálódott volna búsongó magyarok ajkán a szó. A szó elpocsolyásítása akkor kezdődött, és folytatódik ma is, amikor a „magyar érdekek” oszthatóvá váltak, és a különféle érdekképviseltek el is végezték felosztásukat. Az érdekek szétszétválásával párhuzamosan az emberi tartalmak, az értelem és érzelem világa is felosztásra került. És bekövetkezett az osztatlan elvesztése felett való, a magyarságra annyira jellemző búsongás, vele együtt a másokra mutogatás, a mindenkin való számonkérés, az áruló- és ellenségkeresés jól kidolgozott, csak részben politikai taktikája.

Az „osztatlan magyar érdekek” elvesztése és szétszórása a különbségek és különbözőségek felszámolására tett kísérletekkel kezdődött, az uniformizálásra való törekvésekkel, az egyszólamúság elvének hirdetésével . . . Kínzó parado-

xon működik ebben, hiszen azt jelzi, hogy nincs egyetértés az „osztatlan magyar érdekek” tekintetében, amennyiben ezen érdekek képviselőiből a másként gondolkodás kizárható. Amiből nyilvánvalóan következik, hogy nincsenek többé hajnalig tartó beszélgetések „sorskérdésekről”. Csak szónoklatok vannak, megfellebbezhetetlennek hirdetett ítéletek, kizárások és lefejezések. Egy a szónok, nincs kérdező, mert se kérdés, se kétely.

Mészöly Miklós 1980-ban az Egyesült Államokban hajnalig tartó beszélgetésekben tapasztalta meg, hogy a „független» gondolkodás szinte minden zárat nyit – könnyebben nyit rá a közös gondokra”. Vagyis, teszem hozzá majd negyed évszázaddal később és nem amerikai tapasztalatok alapján, hogy éppen a „független gondolkodás” felfüggesztése, a különbözősnek árulásként való elkönyvelése szüntette meg az „osztatlan magyar érdekek” akár jó, akár rossz képviselőinek lehetőségét és esélyét, ezzel együtt a saját helyzetet, a „határon túli”, a „határon inneni” beszéd- és léthelyzet megértését.

Kiderül mindjárt, mire gondolok. Idézem tovább Mészöly Miklós interjóját: „Egy biztos: távlatilag végképp semmire nem vezet, ha különböző kapcsolatainkban – burkoltan vagy kevésbé burkoltan – az idegenben élő magyarok számára előfeltétellé tesszük a szemléleti-ideológiai »felzárkózást«, a felzárkózás reklámértékű mímelését és az effélének látványos jutalmazását. Ez mint cél irreális, és mint tét, a legkevésbé sem demokratikus. Sem itt, sem ott. Aminek egyedül lehet csak értelme: önmagunk lehető legdemokratikusabb cseréjének a biztosítása.” Régóta él az európai gondolkodásban, s itt most Európa és a kisebbségek témakörében igyekszünk tájékozódni, az a meggyőződés, hogy az európai kultúra nem más, mint soha meg nem szűnő folyamatos cseréje kulturális értékeknek, nézeteknek, témáknak, motívumoknak, elméleteknek. Ha ez „nagyban” érvényes nézőpont, s annak kell tekinteni függetlenül az elzárkózásra, az önerőre, a csakis autochtonra esküvők népes táborának lármás tiltakozása ellenére, akkor azt lehet mondani, hogy „osztatlan magyar érdek” valójában a *cseréképesség* fenntartása a magyar kultúra és a szomszédos kultúrák régiói között. Cserére a kultúrában csak az képes, aki értéket teremt, akinek van mit felkínálnia, és aki nyitott a Másik szavának befogadására. A Másik eközben nem feltétlenül Idegen, és nem beszél feltétlenül más nyelven. Akkor járunk el tehát demokratikusan, ha nem a felzárkózást követeljük meg, és nem a felzárkózást jutalmazzuk, hanem a különbözőséget és az értéket, a függetlenséget és nyitottságot, az átadásra és a befogadásra való készséget. Mind a magyar-magyar, mind a magyar-„idegen” viszonylatában.

Mészöly Miklós amerikai tapasztalatokról beszél, nem a határon túli (nemzeti) kisebbségek körében szerzett tapasztalatokról, bár többször használja a „határon túli” kifejezést. Gondolatai ezzel együtt itt is érvényesek, nem is kell túl sokat hozzájuk gondolni. Például a következőkben:

„De nézzünk *innen* odaát: ők egy másik országban új otthon, boldogulást találtak. Tudjuk, hogy ez sehol, senkinek nem könnyű dolog. Az élet rendje viszont – és szükségszerűen az idő is megteszi a magáét –, hogy ezt az új nemzetkeretet, miliót nem egyszerűen csak vállalják, elviselik, hanem egy új és jogos önérzettel tudják a magukénak. Ha ezt nem vesszük figyelembe, rossz pszichológiával közeledünk feléjük. Van itt azonban egy döntő mozzanat: a határon túl élő magyarok többségénél – már amennyire statisztikailag meg tudom ítélni – ez egyáltalán nem jelenti a magyarságtudatuk *ilyen vagy olyan formájának* a feladását. Sőt, sok esetben még bennünket is megszégyenítő módon tárgyilagos, aktív és felelősségteljes ez a tudat.” Erről van szó: az „*innen* odaát” tekintés gyakorlatáról. Sőt magáról a tekintetről, a pillantásról és annak jelzőiről. Gyakran merült fel bennem a kérdés, különösképpen sokszor az elmúlt másfél-két évtized alatt, hogy mit lát, és főként, hogy mit lát meg az „onnan” erre, „ide” forduló tekintet, meg az is, hogy ha már errefelé fordult, akkor mi van a tekintetben, kíváncsiság vagy érdeklődés, segíteni akarás vagy szánakozás, megértés vagy tetemrehívás.

Ha a múlt század utolsó évtizedében és az új század első éveiben *onnan* valaki (sokan voltak) ide vetette tekintetét, romokat láthatott, feldúlt otthonokat, elveszejtett boldogulást. És ha nem csupán a kisebbségi magyar otthonokra figyelt, akkor ugyanezt láthatta meg a többség megváltozott életkörülményeiben is. A kettő persze nem ugyanaz, hiszen a kisebbségnek a korábbi, békésebbnek vélt, pedig egyáltalán nem békés évtizedekben idegen környezetben kellett otthont építeni és boldogulást keresni. A kisebbségek itt, a vajdasági magyarok, de a szlovákok, románok, ruszinok is, ha nehézségek árán és kemény ellenállásokkal küzdve otthont építettek maguknak és nemegyszer boldogulásra találtak, közben meg nemzettudatukat egyáltalán nem adták fel, és nem is hagyták beszorítani a négy fal közé. Valahogy „kitalálták”, hogy ez miként lehetséges. Volt hozzá képzeletük, tehetségük, akarásuk is. Eközben nem lettek mások, de különbözősüket őrizték, ápolták is, amennyire csak lehetett. „Jogos önérzettel.” Hogy ne szaporítsam a szót, *volt tengerük*. Szó szerint és – a költő szavát követve – átvitt értelemben is. Aztán mindez megszűnt, eltűnt a történelemből és a földrajzból is. Nem maradt meg a tenger nyújtotta tágasság érzése, az egykor nyitva tartott ajtók becsukódtak. S nem is akárhogyan. Fegyverek árnyékában, fenyegetések és üldözések közepette. Ami korábban nemcsak elviselhető, hanem – legalább részben – vállalható volt, egészében eltűnt, helyére a menekülési vágy került, a bezárkózás, önmagunk izolálása. Ezzel együtt a múlt felszámolása, az egykor volt értékeinek és értékrendjének feldúlása, belső elbizonytalanodás, az elhagyatottság és idegenség érzése, amit nem enyhített, nem is enyhíthetett a politikai (pártos) önszerveződés, hiszen a kezünkbe vettük sorsunk irányítását, politikai és

pártprogram illúzióknak bizonyult, amennyiben nem vagy csak részben támaszkodhatott önsúlyára, hiszen függőségei dominánssá váltak. Függővé a határon inneni és a határon túli tekintetektől és támogatásoktól. Az önálló politizálás elve „reklámértékű mímeléssé” vált, amiért innen is, onnan is látható és láthatatlan jutalmak, meg – erről sem szabad megfeledkezni – megrovások jártak. Egy elszegényedett, „tengerét” és távlatait veszített, menekülésre vagy bezárkózásra kész közösség fenntartása, őrzése és fejlesztése, el kell ismerni, kivételes nehézségekkel jár, főként akkor, ha az „osztatlan magyar érdekek” szétszóródása ide is áttelepült, márpedig áttelepült, és ezáltal a különbözés, a beszélgetés és párbeszéd, vagyis a szabadság jogát tette problematikussá. Megfosztva a kisebbségi közösséget az értékteremtés esélyétől. Helyette „a szemléleti-ideológiai felzárkózást” hirdette gondolkodásban és névadásban egyaránt. Nem biztosította többé „önmagunk lehető legdemokratikusabb *cseréjét*”. Mindez a magát mennyei származásúnak tartó többség állandó gyanakvásának keretében, nemzeti kizárólagosságok közepette. Minek folytán a veszélyeztetettség érzése csak fokozódott. A ránk vetett tekintetek határon túlról és határon belülről, még akkor is ha telve vannak együttérzéssel, mert ilyen tekintetek is vannak, a kisebbségi (ön)tudaton ütnek rést, mert nagyon gyakran a kisebbségi autonómiát rezervátumnak képzelik, amely határon túlról az egzotikumok őrzését szolgálja, határon innen pedig a többség szuverenitására irányuló nem szűnő veszélyforrás. Az előbbi a kultúrában a dilettánsnak kedvez, az utóbbi pedig a gyanakvást fokozza sokféleképpen mentegetett, de fel nem menthető sírgyalázások ügyében is, a név- és vérelemzéstől sem idegenkedő, elszántan nemzetféltő történészek fejében . . .

Nem múlt a véletlenül, hogy a vajdasági magyar közösség számbelileg is jelentős hányada ilyen helyzetben a menekülést választotta. De vajon az elköltözés egyetlen okát a történelmi és földrajzi változásokban kell-e csupán keresni, vagy vannak ennek mélyebb, kevésbé kézenfekvő okai is? Mészöly Miklós majd negyedszázaddal ezelőtt fogalmazta meg, hogy „tisztaúnk kellene . . . mi a történelmi koncepciónk a határon túl élő magyarok sorsával, léteivel kapcsolatban”. Ez azóta sem tisztázódott, és talán éppen ebben a tisztázatlanságban kell keresni azt a mélyebb, a helyi körülmények nyomását csak fokozó és erősítő okot, amely a vajdasági magyarság, de nem csak a vajdasági magyarság egy részét menekülésre, legtöbbször el- és átköltözésre készítette. Az el- és átköltözés megállíthatatlan folyamatnak látszik, alapvető okait pedig (talán) nem csak a gazdasági körülményekben kell keresni. Ugyanitt mondja Mészöly Miklós, hogy „olyan egyszerű dologból kellene kiindulni, hogy például célunk-e a többségük hazatelepítése?! Abszurd elképzelés”. Kemény ítélet, mégis igazságos. A határon túl élő magyarok sorsa, léte nem oldható meg sem a magyar nemzettesthez való „felzárkózással”, sem az át-

vagy hazatelepedéssel. Ebben a kérdésben a kettős állampolgárság „reklámértékű mímelés” csupán, és megvalósulása esetén sem tekinthető technikai megoldásnál többnek.

Tovább kell követnem Mészöly Miklóst. „Kötelességünk – mondta Mészöly réges-régen – nem lehet más, mint az, hogy azzal a szellemi, társadalmi potenciállal együtt vegyük őket (a kisebbségi magyar közösségeket, az Európában és Amerikában élő magyarokat, mindenkit, aki határon túli magyar, teszem hozzá az »őket«-hez) tudomásul, amit a világban képviselnek. Belekalkulálva azt az új önérzetet, amelyik, a magyarságtudatukat ugyanakkor mégsem kezdte ki.” De mi a teendő akkor, ha éppen ezt az „új”, immár nyolc, kilenc évtizede „új”-nak vélt *önérzetet* támadja az önmagát sokszor támogatásnak álcázó külső és belső tekintet? Hiszen a magyarságtudatukat vonja kérdőre, egyik oldalról elveszítettnek mondva, másik oldalról veszélyesen eltúlzottnak hirdetve. Holott a magyarságtudat se nem adagolható, se nem faragható, se nem szüntethető meg. Van és létezik mint a kultúra és a szabadság el nem törölhető, nélkülözhetetlen feltétele.

Nem folytatom Mészöly Miklós régi interjújának kommentálását. Túl messzire vinne attól, amit mondani akarok arról, hogy amikor Magyarország az Európai Közösség tagja lesz, és rá mint minden más tagállamra kötelező érvényű viselkedési és cselekvési szabályok várnak, akkor milyen elvárásai lehetnek a közösségen egyelőre és még jó sokára kívül maradt *európai* magyar kisebbségeknek? Ha az áttelepítés abszurd megoldás, márpedig az, amennyiben a kettős állampolgárság csak technikai megoldás, márpedig az, akkor mi vár, mi várhat erre (ezekre) a kisebbségekre? Európa, persze, nem azonos az Európai Közösséggel. Akik kívül vannak a közösségen, azok is Európában vannak, a Balkán is Európa, ne feledjük, bár nem mindig viselkednek Európa-mód . . . Európa, miközben a közösség alkotmányának kidolgozásán fáradozik, nem igazán figyel ide, nem is gondolja, hogy a (nemzeti) kisebbségek csak nehezen áttekinthető, mert formájában és tartamában rendkívül változatos tárgyköre része lehet(ne) az alkotmánynak. Bőven akadnak más dokumentumok, amelyek rendezik a kisebbségek dolgait, állítják. Legtöbbjük azonban nem kötelező érvényű ajánlás csupán. Ha valaki nem tartja be ezeket az ajánlásokat, nem részesül megrovásban. Az Európai Közösség arra is kötelezi a tagállamokat meg a tagokká válni szándékozókat, hogy kisebbségvédelmi törvényeket hozzanak. De leginkább csak a törvény kikiáltását kéri számon, betartására már nemigen figyel oda. Ezen túlmenően vannak még kisebbségvédelmi állami és nem állami szervezetek, intézmények, amelyek időnként jelentést írnak homályba vesző címzetteknek a kisebbségek helyzetéről . . .

A kisebbségvédelem jogi és szakmai kérdéssé vált, ami nem rossz, csak éppen nem jelent megoldást. Törvényeket és szabályokat, ajánlásokat és je-

---

lentéseket könnyű írni. De mi van akkor, ha ezek, mint legtöbbször, csupán a papíron léteznek, többszörösen biztosított irattartókban nyugszanak, és mindenkor elővehetők, ezt-azt, főként a többség jóindulatát bizonyítandó . . .

Így lesznek a kisebbségek Európa, az Európai Közösség, az anyaország, a többségi állam *védett vesztesei*.